

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

С Т А Н О В И Щ Е

От: *доц. д-р Герасим Иванов Петрински, СУ „Св. Климент Охридски“*
Професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки

Научна специалност: Организация и управление извън сферата на материалното производство (Медии и комуникации)

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по Организация и управление извън сферата на материалното производство (Медии и комуникации) в УНСС.

Автор на дисертационния труд: Николай Николаев Ужаков

Тема на дисертационния труд: „Влиянието на религията за формиране на ценностна система чрез медиите в България“

Основание за представяне на становището: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед №975/06.04.2021 на Ректора на УНСС.

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма към катедра „Медии и комуникации“, факултет „Икономика на инфраструктурата“ на УНСС, научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство (Медии и комуникации)“. Обучението е осъществено в редовна форма през периода 2016-2021 г. Кандидатът е отчислен със заповед 975/06.04.2021 г.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертационният труд на Н. Ужаков е с общ обем от 184 с. Той е организиран акуратно в увод, три глави, заключение, приноси, публикации (с.169-170), библиография (с. 170-173) и приложение (с. 174-[184]).

В увода на своята дисертация докторантът формулира точно и ясно всички необходими за едно научно изследване компоненти – тема, цел, задачи, обект, предмет, основна теза. **Темата** (с. 5) се отличава с обособеност и много висока степен на актуалност. Ужаков формулира обосновано два периода в навлизането на онлайн-комуникацията в българския религиозен дискурс (преди и след налагането на противоепидемичните мерки във връзка с COVID-19). Дистанционните средства за общуване, които се отличаваха с плавно възходящо развитие преди месец март 2020 г., отбелязаха изключително рязък възход във всички сфери на обществения (а и на личния) живот при необходимостта от запазване на социална дистанция. Ефектът от тази внезапна промяна конкретно в контекста на християнския дискурс е оригинална и полезна тема, резултатите от която могат лесно да намерят своето практическо приложение в постепидемичния свят. Все пак трябва да се отбележи като известен недостатък при формулирането й фактът, че тя реално обхваща по-голямо предметно поле от изследваното – както се отбелязва още в увода, докторантът се занимава само с трите основни християнски деноминации (православие, католицизъм и протестантство), а не с всички религии. **Обектът и предметът на изследването** (съответно *християнските онлайн медии* и *влиятието на християнската религия върху изграждане на ценностна система чрез онлайн медии*) са формулирани достатъчно ясно и конкретно за целите на изследването (с. 6). Те напълно отговарят на понататъшното съдържание на дисертационния труд.

Двете основни **цели** (общ аксиологичен анализ на влиянието на християнските онлайн медии и формулиране на препоръки за усъвършенстване на тези типове комуникация) се реализират на базата на седем основни **задачи**. Те са доста амбициозни и могат да бъдат групирани в две основни направления. **Общите задачи** (1, 2 и 6) се отнасят до комуникативния процес и неговите методи за формиране на ценностни йерархии. **Конкретните задачи** (3, 4, 5 и 7) касаят конкретно религиозния дискурс в теоретичен и практически план. При тяхното формулиране и реализиране Ужаков показва необходимото умение за прилагане на дедуктивно-индуктивния научен инструментариум.

Теоретичният обзор на комуникативния процес (с. 11-21), формулиран като **първа задача** на дисертационния труд, е изготвен с изключително добро познаване на научната литература по въпроса и е поставен изцяло в контекста на разработваната от докторанта конкретна тема. Като недостатък бих отбелязал известната липса на критичност към представяните модели – някои от тях в действителност не са такива в тесния научен смисъл на понятието, а по-скоро могат да бъдат поставени в традицията на реторическите „добродетели“, разработвани от реториците още от пред-Аристотеловата епоха (Анаксимен/Псевдо-Аристотел). Моделът на 7-те „С“ (представен на с. 15 сл.) е точно такъв пример. Смятам, че тук не само не става дума за научно описание на комуникативния процес в ПИАР-а, а и общовалидността на някои

от описваните качества на посланието е доста спорна (например краткостта, уважението и учтивостта).

Втората обща задача (разглеждането на стратегиите за публични въздействия и моделиране на публичния контакт) е подробно разработена във втората част на гл. I (обективното влияние на медиите върху обществото) и в цялата гл. II (съзнателно прилагани стратегии за въздействие). Големият обем (повече от 60 с.) тук е напълно оправдан, доколкото тази тематика е от ключово значение за дисертационния труд. Ужаков е обработил и преосмислил критически голямо количество литература в областта на ПИАР комуникацията и ефективно е открил най-важните проблеми, които се отнасят до неговата тема. Все пак, тук донякъде липсва теорията на аргументацията като научна проблематика, чийто инструментариум би бил много полезен за изследването. Без да имам претенции за изчерпателност, бих препоръчал например класическата монография на Х. Перелман и Л. Олбрехтс-Титека *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique* (с превод на английски и критическо представяне на български в *Метаморфози на реториката през XX в.* на проф. Д. Александрова). Тя би била полезна и за аксиологическия анализ на средствата за въздействие.

На **третата обща задача** (да се установи влиянието на медиите за ценностна ориентация на българина) в контекста на християнското послание, е посветена сравнително по-малка част от дисертацията (с. 86-114). И тук Ужаков е базирал изводите си на обширна литература, като е подхождал критически. Напълно съм съгласен с извода му, че „по-слабо институционализираната религия по-малко е подложена на секуларизация“ (с. 88). Не смятам обаче за обоснована тезата, че ниското ниво на приемане на строго религиозния морал в модерното българско общество, а още по-малко нестабилните морални системи на повечето българи, се дължат изцяло на политико-икономическия строй преди 1989 г. В това отношение днес България не прави изключение от повечето западни християнски държави. Устоите на традиционното семейство и на строгата граница между сексуално приемливо поведение и „первечност“ се рушат в днешните демократични общества с много по-голяма скорост и значително по-тежко, отколкото това ставаше в комунистическия лагер, където се приемаше идеята на К. Маркс за семейството като основна клетка на обществото и дори се стигаше до абсурди от типа на т.нар. „ергенски данък“. В допълнение, самият докторант подчертава, че в съседна Румъния (където режимът на Н. Чаушеску беше доста по-репресивен от този на Т. Живков) населението като цяло е значително образовано в религиозен план от това у нас. Очевидно е, че модерната демокрация (в различните ѝ форми) не налага политически репресии на Църквата като институция, но толерира много по-сериозни пропагандни войни срещу религията, отколкото секуларната комунистическа държава.

Първата конкретна задача на дисертацията (с. 8, № 3) е „да се направи преглед на християнските онлайн медии в България и тяхното влияние за формиране на ценностна система“. По мое мнение тя е реализирана успешно (с. 114-128). Ужаков прави кратко въведение в медийните форми преди Интернет, които служат за предаване на религиозно послание – ролята на писмеността, на печатарската преса, на вестниците. Изводът до който той достига е добре формулиран и убедителен – „освен, че предоставя съдържанието си в онлайн среда, тя (онлайн медията – бел. Г.П.) формулира съдържанието си не линейно, а във формата на хипертекст“. По този начин новият медиен формат се дефинира не просто като механично трансформиране на съдържание, но като отделна, нова форма на комуникация със свои специфики.

Две от конкретните задачи на дисертацията (с. 8, № 4 и 5) са с изцяло практически характер – провеждане на дълбочинни интервюта с администратори/създатели на онлайн християнски медии и изготвяне на анкети с

техните потребители. На осъществяването на тези задачи е посветена цялата гл. III от изследването (с. 128-164), която допълва и обосновава ефективно формулираната в предходните две части теоретична база. Добре формулирани са както методът, така и задачите на анонимното анкетно допитване в онлайн среда със затворени и отворени въпроси (с. 126-152). Прави изключително добро впечатление фактът, че докторантът се е възползвал от помощта на специалист по математика и информатика с опит в областта на статистическите проучвания. Дълбочинните интервюта (с. 152-161) също са направени и анализирани професионално. Ужаков отбелязва, че се е потвърдила „първоначалната хипотеза на изследването за характерната пасивност и недIALOGичност на християнските деноминации“, като от 20 медии са се отзовали само 8. Резултатите са отразени чрез таблица, представяща положителните и отрицателните страни на уебсайтовете и страниците в социалните мрежи (с. 162). Изводите от двата изследователски инструмента (дълбочинни интервюта и анкети) са точно и ясно формулирани (с. 163).

Библиографията (с. 170-173) включва 137 монографии, статии и интернет сайтове на български, руски и английски език. Тя е достатъчно изчерпателна с оглед на поставените цели и задачи. Известен проблем представлява фактът, че интернет източниците не са отделени от книгите и статиите, както е прието в научната литература.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Научните и научно-приложните резултати се формулират ясно и точно в края на всяка глава, както и в заключението. Към първата група принадлежат изводите към гл. I и II, а към втората – резултатите от анкетите и дълбочинните интервюта в гл. III.

Критическият анализ на **комуникативните модели** е добре обвързан с конкретната тема на труда, като е направен изводът, че „моделът на Луис може да бъде приет като най-пълен и завършен“ (с. 61). Вероятно тук докторантът е трябвало да допълни, че това важи конкретно за онлайн комуникирането на християнските послания – в противен случай подобен извод би изисквал значително повече обосновка и пояснения. Напълно съм съгласен с препоръките, които той дава за по-ефективна работа на християнските медии чрез преодоляване на типичната за тях „капсулованост“.

Резултатите от анализа на различните **стратегии и въздействия** също са ясно и точно представени (с. 126 сл.). Обръща се внимание на възрастовите особености на аудиторията в диапазона от 15 до 29 г., върху която според докторанта трябва да се фокусират християнските медии при формирането на ценностна система. Открити са трите фази на развитие по отношение на ефективността на християнското послание и са дадени конкретни препоръки за засилване на това послание. Накрая се представя отново авторската дефиниция за „онлайн медия“, която определено има приносен характер.

С особено внимание е подхотено към **научно-приложните резултати** от анкетите и интервютата (с. 152-164). Методологията и начинът на провеждане на тези изследвания по мое мнение са професионални, внимателно подготвени и приложени. Вече обърнах по-горе внимание на най-важния (по мое мнение) извод на докторанта, който се отнася до пасивността и недIALOGичността на християнските медии – тези особености безспорно представляват проблем за ефективното комуникиране на едно послание, което по начало достига трудно до младия човек, особено в модерната, изобилстваща от информация среда на конкуриращи се идеологии и ценностни йерархии. Интерес представляват изводите, които касаят комбинирането на

забавлението с дидактиката (съотв. *delectare* и *movere* у Цицерон) – преди всичко музиката, но и късометражния филм в онлайн среда.

Смятам, че научните и научно-приложните резултати отговарят на поставените цели и задачи на изследването.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Формулирани са седем научни приноса на дисертационния труд (с. 168). Те отговарят изцяло на съдържанието на текста и са заслуга на Ужаков. Все пак, някои от тях биха могли да бъдат обединени, тъй като представляват в действителност различни аспекти на една и съща материя. Като пример бих могъл да дам приноси 2 и 4, които се отнасят до аудиторията на християнските онлайн медии. Като цяло обаче всички те не само теоретично допринасят за изясняването на избраната от докторанта тема, но имат и отчетлив приложен характер.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Посочени са шест публикации на докторанта на български език (с. 169), от които научен характер имат четири. Те отговарят на темата на дисертацията и изпълняват изискванията на ЗВО и ЗРАС.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертацията и го представя правдиво.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Както личи от казаното по-горе, дисертационният труд на Ужаков е напълно издържан от научна гледна точка и притежава всички необходими за такъв тип текст атрибути, както и необходимите обосновки на предлаганите тези. Бих отправил известна забележка към научния стил на докторанта. На моменти се включват стилистични средства, които са неподходящи – апострофи (напр. обръщението към аудиторията „както знаете“, с. 13), метафори („черешката на тортата“, с. 15, „ние виждаме комунистическия диктатор Тодор Живков като палач, който дърпа лоста (*sic!*) на гилотината), прекалено общи твърдения („Комуникацията е най-големия дар, умение и способност даден на човека. Човека умира в мига в който спира до комуникира (общува), с. 10), възклицания („Ето защо всеки обича видео!“, с. 124). Такъв тип средства украсяват публицистичния, литературния и религиозния текст, но не са приети при напълно обективно изследване. Бих препоръчал на дисертанта да ги премахне при евентуалното издаване – за което дисертацията, по мое мнение, иначе е напълно готова.

В дисертацията си Ужаков правилно засяга въпроса за различни устойчиви типове аргументи и аргументативни стратегии (например *argumentum ad verecundiam*, с. 53-60, някои цялостни делиберативни стратегии, с. 72-76). Смятам, че изследването само би спечелило от по-фокусирано представяне и прилагане на теориите за аргументацията в контекста на религиозното послание.

Фокусът на дисертационния труд е върху модерната епоха – както вече отбелязах, онлайн медиите са изключително актуален и оригинален проблем по отношение на религиозния дискурс. Все пак, с оглед на евентуално бъдещо изследване, бих препоръчал кратко представяне на дългата историческа традиция, която стои пряко в основата на съвременните типове религиозно послание. Такива препратки не липсват в текста (напр., но не само, при обзора на произхода на християнските медии у нас, с. 115 сл.), но би било полезно да се обособят в отделна глава или под-глава.

Както вече отбелязах, в библиографията следва да се отделят интернет източниците от авторските научни текстове.

Накрая ще задам на докторанта следните въпроси:

1. В частта от дисертацията, посветена на авторитета, говорите за цензурата, засягайки по-конкретно въпроса за цензурата през тоталитарния период в българската история (1946-1989). Тази цензура в голяма степен е насочена и към религиозния дискурс. **В нашето демократично време налага ли се цензура на медиите, води ли се „война“ срещу Църквата, от какви политически субекти и, преди всичко, с какви аргументативно-пропагандни средства?**
2. На с. 86-90 говорите пространно за сравнително ниската религиозност на българите въпреки огромната роля, която Църквата е изиграла за формирането и спасяването на нацията. **По какъв начин се съвместява на лично психологическо и аргументативно равнище от една страна неспазването на християнските догми (например рядко ходене на църква, сексуален промискуитет, изцяло рационално отношение към света и др. типични за нашето съвремие поведенчески модели) със самоопределянето като „християнин/християнка“ – от друга страна?**
3. През дългата си история християнският дискурс обръща изключително голямо внимание на невербалната комуникация, която по уникален начин материализира и ритуализира живото послание на различните типове богословско ораторско произведение (хомилия, апология, похвално слово и др.). Това внимание се проявява както като препоръки към проповедниците и мисионерите на Вярата, така и под формата на изключително живописни описания на праведници и грешници. **По какъв начин се проявява невербалното според Вашите впечатления в днешния религиозен дискурс и по-конкретно в неговата онлайн форма?**
4. През периода на прехода религиозният дискурс намери своето приложение и в политиката – понякога с доста странни и обикновено отхвърляни от БПЦ фигури. **Как бихте коментирали публичния образ на архимандрит Дионисий и средствата за въздействие в публичното пространство, които той използва?**

8. Заключение

На базата на гореказаното и въпреки малките недостатъци на изследването, препоръчвам без колебание на уважаемото жури **да присъди** на докторанта Николай Николаев Ужаков ОНС „доктор“ по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки за дисертационния труд „Влиянието на религията за формиране на ценностна система чрез медиите в България“ и убедено ще гласувам положително.

06.05.2021, София

Подпис: